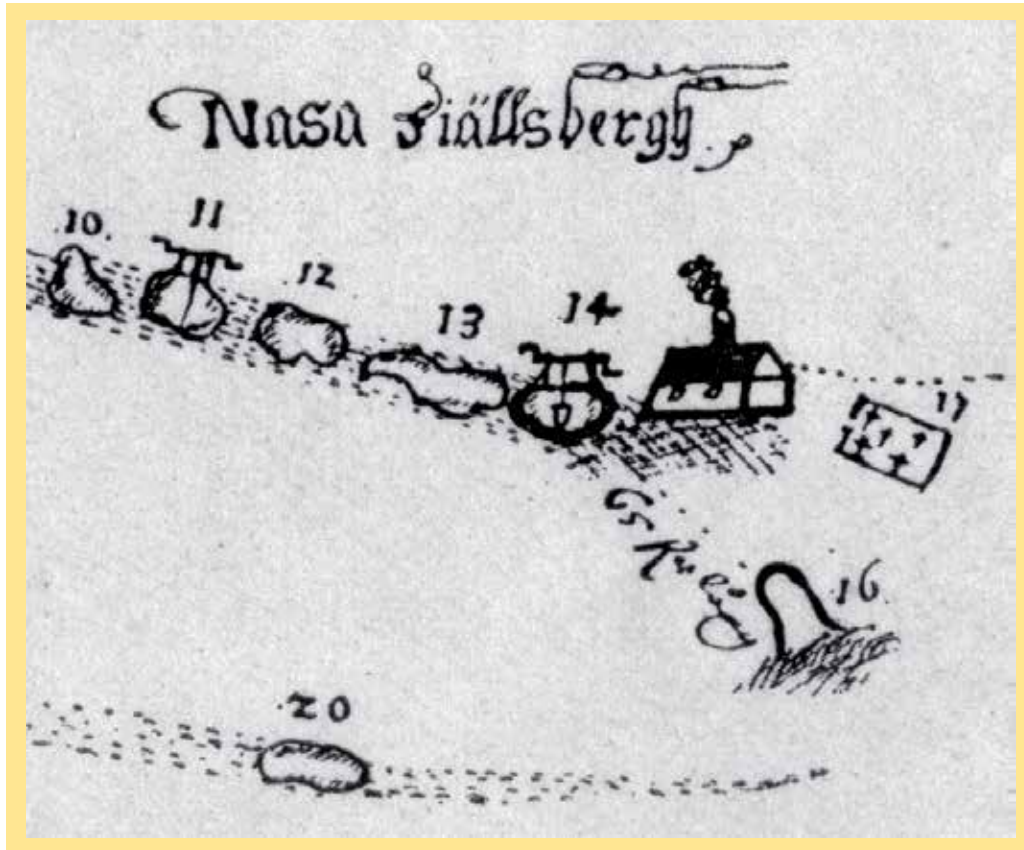

Nicolaus Lundius

en samisk 1600-talsintellektuell

Nasafjällsgruvan på en karta från 1646. Troligen gjord av Hans Philip Lybecker den äldre.

Nicolaus Lundius hade på många sätt en annorlunda bakgrund. Han växte upp i ett samiskt akademikerhem under mitten av 1600-talet. Hans far, Andreas Petri Lundius, blev pastor i Arvidsjaur 1640, som den första samiska prästen.

För många kanske detta låter konstigt – men det har funnits skrivande samiska intellektuella i över 350 år. Fadern flyttade sedan till Nasafjäll och den nyupptäckta silverfyndigheten. Han försörjde sig bl a som tolk i Lule lappmark. Det var om denna silverbrytning som riksrådet Carl Bonde år 1635 skrev att han hyste stora för-

hoppningar och jämförde Sameland med andra länders kolonier:

”... enn sådann ymnighet aff malm, som seies varra några mill länngt, och slät inngenn skogh på 6 Lappiske millar; endock malmen låtter sigh brytta uthann eldh iblandh /.../ Mann hoppas här, näst Gudz tillhiälp så skall dät blifua dee Sväniskas Wästindienn...” (1)

Nicolaus Lundius föddes troligen i Nasafjäll. I brytningen mellan det traditionella och det nya samiska levnadsmönstret. I gränslandet mellan akademikerfamilj och arbetarklass och med kunskaper om både samiska och svenska förhållanden.

Lundius kom till Uppsala 1674 och gav då professor Johannes Schefferus

en beskrivning av sin uppväxtmiljö kallad ”Descriptio Lapponiae” – ”Beskrivning av Sameland” (2). Schefferus hade året innan gett ut den klassiska sameskildringen ”Lapponia” och blev nu mycket imponerad.

Texten är skriven på svenska, men innehåller även uttryck på både samiska och latin. Lundius skämdes inte för sin samiska bakgrund och var stolt över sin bildning. Professor Schefferus tillmätte beskrivningen så stort värde att han gjorde marginalanteckningar som tillägg i sin redan färdiga bok. Dessa anteckningar brukar tas med när moderna utgåvor av ”Lapponia” trycks.

Lundius text är både intressant och rolig, men tyvärr nästan helt okänd utanför forskarkretsar. Här betonas historien ur ett samiskt perspektiv.

"Lapparna de tillbedia också Maria..."

Nicolaus Lundius

Lundius bok "Beskrivning av Sameland" tillhör guldklimparna i den samiska litteraturen. Den ska vara en vetenskaplig beskrivning över förhållanden i Sameland. Men texten rymmer mycket mer. När t ex Lundius råkar läsa en författare som skrivit något nedsättande om samer; blir han skitsur:

*"Emedan jag ej finner wara beskri-
fuin om lapparnes öron så hafwa
de stora öron wuxsen långd ifrån
huuudet swart aff rök men i det at
Johannes Torneus beskriwer alla
lappar wara skorffuot det ähr conta
rerum och kan ej wara bewiserlig,
ej heller hafwa de mycket löss i sinne
huuod utan i kledher, besynnerligh
gångh kläder men däck utletta de
ej som äftast löss af sine kläder; Och
om winteren lägga de sina kläder på
marcken när som kalt är att ihäl
frysa." (3)*

Särskilt underbar är skildringen av den samiska skolan och därmed en av de första intellektuella samiska miljöerna. Ibland kunde det hända olyckor av det mer ovanliga slaget. Nicolaus Lundius ger en mycket målande bild av förloppet:

*"Det var en lappdiäken i Uhmå
lappSchola, effter han där ifrån
kommit hafwer at af samma rot blef
han straxt tokoker /.../ och läpp så i
skogen ifrån första böndagan till den
sidsta och icke förtärde det ringesta,
utan i medlertid kom han till ett
ställe som lapparna hade tårr fisk,
blifwer han frälst, och och begynte
så besinna sig: när han blef god sade
han sig hafwa kommit öfwer 9 älf-
wor och icke wiste huru han öfwer
dem kommit hafwer:" (4)*

Vissa författare betyder mer än andra. De ändrar hela ens sätt att se på verkligheten. En sådan författare är just Nicolaus Lundius. Låt mig illustrera detta genom ett konkret exempel: Hur ser vi på Sameland och den samiska kulturen? I mitten av 1600-

talet hade Sverige varit protestantiskt under mer än hundra år. Men ändå pågick en katolsk mission genom Jesuiten Johan Ferdinand Körnigh, vilken så sent som 1659-60 omvände samer till katolicismen. (5)

Men var inte den katolska missionen ett tafatt och misslyckat försök av en desperat katolsk kyrka? Var det en liten grupp katolska entusiaster; vars resultat rann ut i sanden? Nej, en välutbildad protestantisk same som Nicolaus Lundius kände förhållandet bättre än någon annan. Han skriver:

*"Lapparna de tillbedia också Maria
som jag och det hördt hafwer med
mine egna öron, att om de falla
säja de hielp Maria, eller när som
de undra på något ting då korssa de
sig och säja hielp Maria, (: heter på
deras tungomål wecket Maria) så
mycket sagdt hielp Maria:" (6)*

När Sverige började sin protestantiska mission i Sameland hade således många samer redan konverterat till Katolicismen. Bilden av att Sverige kristnade det samiska hednafolket bryts delvis sönder. Genom att läsa Lundius kan man få ett helt nytt perspektiv på Sveriges historia.

Varför okänd?

Men hur kommer det sig att Lundius är nästan helt okänd utanför forskarkretsar? För att kunna besvara den frågan måste man ha klart för sig dels hur Lundius har beskrivits historiskt och dels vilket intellektuellt klimat som rått i Sverige. 1905 kunde K B Wiklund beskriva Lundius text:

*"... författarens stil är så oredig och
oodlad, att det ofta visat sig svårt att
sammanföra hans satser till ordnade
meningar och utsätta punkter..." (7)*

Den nästan 100 år gamla kommentaren blir närmast komisk idag, när hans egen stavning framstår som gammalmodig. Visa mig den 1600-talsförfattare som skrev perfekt modern svenska...

Men av ännu större betydelse för att Lundius blivit okänd är det kulturklimat som dominerat den svenska debatten. Det anses inte höra till allmänbildningen att känna till samiska författare. En statlig utredning om samernas kultur lyckades t o m blanda ihop Nicolaus Lundius med en annan samisk 1600-talsförfattare (8). Det är i denna torftiga intellektuella svenska miljö som Lundius förblivit bortglömd under mer än 300 år. Detta exempel visar att det inte räcker med välvilja. Det räcker inte ens med insikten om att en folkgrupp förtrycks. Man måste veta vad man skriver om och vara uppriktigt intresserad.

Men hur gick det då för Nicolaus Lundius och hans pappa? Enligt de knappa uppgifterna blev Nicolaus Lundius far, Andreas Petri Lundius, slutligen predikant i Jokkmokk och dog 1665. Nicolaus Lundius blev klockare, också det i Jokkmokk (9).

Det är naturligtvis en skandal att Nicolaus Lundius bok Beskrivning av Sameland inte finns utgiven annat än i små forskarutgåvor och som spridda citat i nyutgåvor av Schefferus bok Lapponia (10). Visst kan det vara litet jobbigt med 1600-talssvenskan i början, men det brukar lossna efter någon sida. Och Lundius sköna formuleringskonst och syrliga kommentarer gör det mödan värt.

Olof Rydström

(1) Carl Bondes brev till Axel Oxenstierna 1635 ur Sverker Sörlin "Framtidslandet", 1988, sid 30 (2) Ordet Sameland är inte en modern konstruktion, utan finns åtminstone sedan 1700-talet (3) Ur Phebe Fjellströms (företal) och Israel Ruongs (efterskrift) "Berättelser om samerna i 1600-talets Sverige", 1983. (4) A a sid 28 (5) Bo Lundmark "Samernas förkristna religion och samemissionen" ur Lars Svonni (red) "Samerna – ett folk i fyra länder", 1974, sid 80 (6) A a sid 15 (7) K B Wiklunds förord från 1905 till A a (8) SOU 1975:99 sid 45: Lundius var student och Olof Sirma var präst – inte tvärtom. (9) Sten Henrysson (red och huvudförf) "Samer, präster och skolmästare", Umeå universitet, 1993, sid 86 (10) Johannes Schefferus "Lapland", nyutgåva 1956, sid 154.